

“וימרו על ים בים סוף” - התכנית שלא התממשה

א

פרשת קריעת ים סוף נחשבת בדרך כלל כנקודת שיא בסיפור יציאת מצרים, שבה הוכרעו המצרים הכרעה גמורה וישראל יצאו לגאולה שלמה. פרשה זו סוגרת גם מספר מעגלים שנפתחו במהלך הסיפור, הן בגזרת השעבוד והן בפרשת המכות.¹ משום כך, מפתיעה העובדה שפרשה זו אינה נזכרת כלל בתכניות המפורטות של יציאת מצרים שנאמרו מראש לאברהם (בברית בין הבתרים) ולמשה.²

היעדרה של פרשת קריעת ים סוף מן התכניות המוקדמות, הנו שינוי מהותי, הבולט במיוחד על רקע ההתראות הברורות והמדויקות שהיו לפני כל מכות מצרים.³ בניגוד למכות מצרים, פרשת קריעת ים סוף מתרחשת כהפתעה גמורה. ההפתעה מתגברת כאשר מעיינים בארבעת השלבים המרכיבים את הפרשה. סיפור היציאה ממצרים, מתחיל בפתיחה חגיגית ומבטיחה (שמות י"ג, יז-כב). אך זו נקטעת באופן מפתיע, ביצירת העימות על שפת ים סוף. העימות מתואר בשלושה שלבים:

- א. המרדף (שמות י"ד, א-יד).
- ב. קריעת הים (שם, פס' טו-כה).
- ג. סגירת הים (שם, פס' כו-לא).

1. כגון: סגירת המעגל והחשבון עם גזרת "כל הבן הילוד היארה תשליכהו" (שמות א', כב), שעליה כנראה, יצאו שבחיו של יתרו: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם" (י"ח, יא), וסגירת מעגל עם מכת דם, שזיקתה לפרשתנו ניכרת מתוכנה ומוכחת מלשון הכתוב.
2. תכניות אלה מסתיימות ביציאה ברכוש גדול לאחר המכה הניצחת, ואין לאחריהן שום רמז לעימות נוסף עם מצרים. ההבטחה בברית בין הבתרים מסיימת את תיאור השעבוד ב"ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית ט"ו, יד), וזו גם התכנית שנאמרה למשה במעמד הסנה בחורב (ג', כב), וביתר הדגשה בהליכתו למצרים (ד', כא-כג). ב'הקדשה' השנייה של משה, בתחילת פרשת ורא (ו', ו-ח), נוספים תיאורים לגבי מה שיקרה אחרי הגאולה ב"שפטים גדלים", וראה גם תיאורי הגאולה ממצרים בז', ג-ה; י"א, א-ג.
3. תיאור המכה מראש, ולעיתים גם הגדרת זמן בואה או הסתלקותה, היוו חלק חשוב מהמסר של המכות. ראה, למשל, במכת צפרדע: "ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי... ויאמר למחר, ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו" (ח', ה-ז); וכן בערוב (ח', יט) ובדבר (ט', ה).

- בכל אחד מן השלבים הללו מתחיל מהלך בלתי צפוי, שלא נזכר בתכנית שלפניו:
- א. עד הציווי לישראל לשוב לאחור (פס' ב), לא הייתה סיבה לחשוב שבמהלך היציאה חסר עימות נוסף מול מצרים, ולא היה עולה על הדעת שפרעה יעז לרדוף אחרי ישראל.
 - ב. עד הציווי למשה על קריעת הים (פס' טז), היה נראה שההבטחה "ואכבדה בפרעה ובכל חילו" (פס' ד), תתבצע מיד, ללא צורך במהלך נוסף.
 - ג. עד לציווי על השבת מי הים על מצרים וניעורם בתוך הים (פס' כו-כז), היה סביר להסתפק בתשועת ישראל ובמנוסת החיל המצרי מפניהם (פס' כה), ודיינו⁴.
- השינויים המפתיעים, החוזרים והנשנים לאורך הפרשה, מעוררים שאלות נוספות הנוגעות גם למטרותיה ולתוצאותיה של קריעת ים סוף. נציין את העיקריות שבהן:
- א. סיבת ההליכה דרך ים סוף מבוארת, לכאורה, בפסוקים מפורשים מהם משתמע, שההליכה "דרך המדבר ים סוף" באה על מנת לחסוך מישראל עימות צבאי שאינם מוכנים לו בשלב מוקדם כל כך: "...ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה. ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף..." (י"ג, יז-יח). אבל הסבר זה אינו מתיישב עם המשך הפרשה, שהרי פרק י"ד מתאר מגמה הפוכה: ישראל מצווים לחזור לאחוריהם כדי להטעות את פרעה (פס' א-ג)⁵, וה' מחזק את לבו, כדי שירדוף ברכבו ובפרשיו אחרי ישראל (פס' ד). יוצא, שההליכה ב"דרך המדבר ים סוף", לא רק שאינה באה לחסוך מבני ישראל את חוויית המלחמה, אלא שהיא מובילה אותם במכוון לעימות מול הצבא המצרי הרודף אחריהם.⁶ מכאן, שיש להבין אחרת את החשש המובע בראש הפרשה ואת תכלית ההליכה דרך ים סוף.⁷
 4. ואמנם, חלק מהמקורות המזכירים את מעבר ים סוף, בהמשך התורה ובנביאים, אינם מזכירים שלב זה גם כאשר לכאורה הוא מתבקש, כגון בספר יהושע, המדגיש את הנס של הובשת מי הים בלי לציין את טביעת המצרים בתוכו (ב', י-יא; ד', כג-כד; ה', א). למקומות נוספים ראה אצל ש"א ליונשטם, **מסורת יציאת מצרים בהשתלשלותה**, ירושלים תשמ"ג, עמ' 103 ואילך.
 5. ציון פסוקים סתמי במאמר זה מתייחס לשמות פרק י"ד.
 6. הטיב לנסח קושי זה ר"י בן-נון במאמרו 'דרך ארץ פלשתים' מול "דרך המדבר ים סוף", **מגדים** ג, תשמ"ז, עמ' 22: "הרי דומה הדבר למי שברח מפני הארי ופגעו הדוב, שהרי מה פגשו בני ישראל על ים סוף אם לא מלחמה? ומה ביקשו לעשות אם לא לשוב מצרימה, אם רק אפשר. והצלחם ביד ה' הייתה בקריעת הים - ומה ייבצר מאת ה' לעשות להם בדרך ארץ פלשתים?".
 7. לדעת ר"י בן-נון שם, יש להעביר את הדגש בפסוק לסיפא שלו - "ושובו מצרימה", ולפרש שהחשש איננו מפני המלחמה עצמה, אלא מפני כל מלחמה (בעתיד) שתגרום להם אי-פעם, לרצות לשוב מצרימה לבקשת סיוע ועזרה. לשם כך הובילה אותם ההשגחה למלחמה נגד

ב. מטרת קריעת ים סוף נתפסת בדרך כלל כהשלמה סופית וניצחת של פרשת המכות.⁸ ראייה לדבר, לכאורה - הזיקה הלשונית והעניינית בין שתי הפרשיות.⁹ אולם, תפיסה זו אינה מסתברת, שהרי מה הרבותא במכה נוספת, לאחר כל המכות שכבר ספגו מצרים, ולאחר כניעתו המוחלטת של פרעה;¹⁰ וכן שאין היא הולמת את מה שנאמר לפני מכת בכורות - “עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים”. משמע, שלא מדובר כאן בעוד מכה.¹¹

ג. מדברי משה לעם: “כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם” (פס’ יג), משתמעת הבטחה, שלאחר ישועת ה’ אשר תיעשה לעיניהם, הם ישתחררו לא רק מראיית המצרים הרודפים, אלא גם מהזיקה הנפשית להוויה המצרית שהייתה טבועה בלבם. אך כבר בהמשך פרשתנו, בהגיעם למדבר סין, חודש לאחר יציאתם ממצרים, חוזרים בני ישראל ומבטאים את געגועיהם למצרים: “ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה’ בארץ מצרים שבִּבְתָנוּ על סיר הבשר באֲקָלְנוּ לחם לשבע כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה...” (ט”ז, ג). הזיקה והגעגועים למצרים חוזרים ונשנים לכל אורך הנדודים במדבר, בחטא העגל (שמות ל”ב), בקורות התאוה (במדבר י”א, ה), לאחר דיבת המרגלים (שם י”ד, ב-ד), ובדברי דתן ואבירם (שם ט”ז, יג). אפילו בשנת הארבעים הם חוזרים ונשנים (במדבר כ’, ה; כ”א, ה). כל זאת, בניגוד להבטחתו של משה.¹² יוצא, שהבטחת משה לעם לא התגשמה, ושהמכה על הים לא השיגה לכאורה, את תכליתה.

מצרים, בה יראו את מצרים מת על שפת הים’ וישירו בכך את שחרורם המלא מן השעבוד ל’מצרים’. לדעתנו, יש להשלים את דבריו בנדבך מהותי נוסף.

8. ראה, למשל, סיכום הפרק בפירוש דעת מקרא לספר שמות, ירושלים תשנ”ו, עמ’ רפא-רפב. כך עולה גם מהמשנה באבות פ”ה מ”ד, וממדרש התנאים בהגדה של פסח.

9. כגון: חיזוק לב פרעה (י”ד, ג-ד, יז) כפי שנעשה לכל אורך פרשת המכות; התכלית - “וידעו מצרים” (י”ד, יח), המקבילה ללשונות “בזאת תדע”, “למען תדע”, “בעבור תדע”, הפותחות את שלוש הקבוצות דצ”ך, עד”ש, בא”ח; הרמת ידו והטיית מטהו של משה (י”ד, טז) כמו ברוב המכות, ועוד הקבלות לשוניות רבות. לציון מיוחד ראוי הפועל ‘ואכבדה’, החוזר ארבע פעמים בפרשה, לתיאור הפגיעה בפרעה ובמצרים, ונראה שהוא בא כנגד הכבדת לב פרעה לאורך כל פרשת המכות.

10. ראה עוד ר”י אברבנאל בשאלה החמישית. הנימוק המפורש לכאורה, “וידעו מצרים כי אני ה’” (י”ד, יח) אינו מובן כפשוטו, לאחר שכבר הודיע ה’ את כוחו והשגחתו לעיניהם במצרים. גם המטרה של פגיעה בעוצמה הצבאית של מצרים, אינה מסתברת לאחר שכל בכורי מצרים כבר מתו, והכניעה המדינית של פרעה, ביטאה כבר את אפסותו של הצבא המצרי מול יד ה’. גם בני ישראל כבר ראו את האותות והמופתים שעשה ה’ בפרעה ובכל מצרים, והם גם הוכיחו כבר את אמונתם בלקיחת השה, בשחיטתו ובנתינת דמו על פתחי הבתים.

11. ואמנם, השורש הכ”ה, הנפוץ בפרשת המכות, נעדר לגמרי מפרשת קריעת ים סוף.

12. לא סביר לפרש את דברי משה כמכוונים רק למותם של המצרים הרודפים אחרי ישראל, אלא כדברי רמב”ן על אתר, ש”היא מצות לא תעשה לדורות”. משמעותה עקרונית ורחבה, וכוונתה

ב

בבואנו להציע הסבר חדש לפרשת קריעת ים סוף, נעמוד תחילה על הבדל מהותי נוסף בין פרשה זו לפרשת המכות, ואחר כך נצביע על זיקתה המובהקת של פרשתנו לפרשת התלונות והניסיונות שבהמשך הפרשה.

בחנינה ספרותית של הפרשיות מלמדת, שבעוד שכל פרשיות המכות פותחות בהתראה לפרעה, או בציווי למשה הנוגע לפרעה או למצרים, ומסתיימות בתיאור תגובת פרעה על המכה, הרי שפרשת קריעת ים סוף פותחת בהליכתם של בני ישראל אל יעדם (י"ג, יז), ובציווי אל בני ישראל לשנות את מסלול הליכתם (י"ד, א), ומסתיימת בתגובת בני ישראל על המאורע: "וירא ישראל את הים הגדלה... ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (י"ד, לא). העמדת עם ישראל (ולא פרעה ומצרים) במרכז ובחנינת תגובותיו ומעשיו, מאפיינת ומייחדת את פרשתנו מהפרשות שקדמו לה. גם נקודות הנראות בתחילה כמעידות על הזיקה שבין פרשת קריעת ים סוף לפרשת המכות, מתבררות כמעידות לא פחות, ואולי אף יותר, על השוני שבין הפרשות:

כך בחיזוק לב פרעה, שבכל שלבי הסיפור הקודמים, היה בכיוון הפסיבי - לחזקו בסירובו לשלח את העם, כדי להרבות אותות ומופתים במצרים ולהעניש אותו על היותו שבוי בהכרזה הכפרנית שהכריז בפגישתו הראשונה עם משה.¹³ ואילו בפרשתנו, לאחר שכבר שילח את העם, זהו חיזוק אקטיבי ל'קום עשה' ורדוף, שאינו שייך להכרזת הכפירה שלו בעבר. חיזוק הלב של פרעה אינו מכוון הפעם כלפי ה', אלא כלפי ישראל הבורחים.

כך גם בהטיית ידו של משה על הים, השונה מהטיות היד שנזכרו במכות מצרים, מפני שהיא מופיעה קודם כל להצלת ישראל: "ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה" (פס' טז), ורק אחר כך להכאת מצרים: "נטה את ירך על הים וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו" (פס' כו). ללמדך, שלא המכה במצרים היא יעדה ועיקרה של הפרשה. וכך בנקודות נוספות שעוד יתבררו בהמשך.

לשינוי שצריך היה להתחולל בבני ישראל, לו היו מצליחים לנצל את העימות על הים כראוי. מכאן, אולי, נקודת מוצא נוספת להבנת דברי הנביאים בכמה מקומות, הרואים את יציאת מצרים כמי שלא השיגה את מטרתה. ראה, למשל, את נבואות ירמיהו ז', כא-כח, ויחזקאל כ', ה-כו, המתייחסות אמנם בעיקר לאכזבה מן התוצאות שאירעו בהמשך הדורות, אך לשונן המדברת ישירות על היציאה ממצרים, רומזת, כנראה, אל מעבר לכך. כך גם הוכיח ר"י בן-נון (לעיל, הערה 6), עמ' 28-31, מתוך השוואה לפסוקים אחרים המדברים באיסור השיבה למצרים, ומדברי חז"ל בעניין זה.

13. ההכרזה כללה כפירה בוטה במשלה, בשליח ובשליחות: "מי ה' אשר אשמע בקלו... לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשֶׁלַח" (ה', ב). וכך היא המידה, כי בדבר אשר זד בו על ה', בו ככל את עצמו עד לחורבנו (ראה לעניין זה את הניתוח היפה והמעמיק של א' שבייד בספר מחזור הזמנים, תל אביב תשמ"ד, עמ' 149-150).

הזווית 'הישראלית' של פרשתנו מודגשת במיוחד בזיקתה לפרשת התלונות והניסיונות, הממלאת את המחצית השנייה של פרשת בשלח, שאליהם היא שייכת גם מן הבחינה הגאוגרפית.

התנסות במצבים של סכנת חיים, מצוקה וחוסר אונים, מאפיינת את הניסיונות שבהם הועמדו בני ישראל שוב ושוב, בדרכם ממצרים אל הר סיני. מהלך הניסיונות במרה (ט"ו, כב-כו), במדבר סין (ט"ז, א-לא) וברפידים (י"ז, א-ז), הוא בעל מבנה קבוע למדי: תיאור הרקע והקושי, תלונת העם על משה (ואהרן), תגובת משה ותגובת ה' הנענה לצורכי העם בדרך נסית.

היענות ה' לעם כרוכה בכל המקרים במצוות ובאירועים בעלי מסר חינוכי ואמוני. הפסוקים מדגישים קשר זה על ידי הטיית השורש 'נסה-נס-ניסיון', הנזכר בכל התחנות יחד עם הנתינה האלוהית.¹⁴ רצף הניסיונות והנסים מלמדנו על מרכזיותו של ציר זה בפרשה, בהיותו מהלך חינוכי הכרחי לעם ההולך לקראת כריתת ברית עם ה'.¹⁵

פרשת קריעת ים סוף משתלבת היטב בפרשת התלונות והניסיונות שתיארנו. מקומה ב'דרך', וההתמקדות בהתנהגות העם, מעידים על כך. בנוסף, היא גם בעלת מבנה דומה: מצוקה - צעקה - תגובת משה - מענה ה', וגם בה המענה האלוהי אינו רק בהצלה מן המצוקה המידית (קריעת הים שאפשרה לבני ישראל לעבור בו ולהינצל מרודפיהם), אלא גם בתוספת נס, המרומם את העם לחוויה דתית חזקה ועמוקה.

נמצאנו למדים, שפרשת קריעת ים סוף שייכת בעיקרה לסדרת הניסיונות של הדרך ממצרים לסיני.¹⁶ עתה יש לברר מהו הניסיון, לשם מה נועד העימות החזיתי מול המצרים על שפת ים סוף, ומה בדיוק נדרש מהעם כדי לעמוד כראוי בניסיון.

14. במרה - נס המתקת המים: "שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו. ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך... (ט"ו, כה-כו); במדבר סין - נס ירידת המן, הקשור במצוות המן והשבת: "למען אנסנו הילך בתורתך אם לא" (ט"ז, ד); ברפידים - נס הוצאת המים מן הסלע: קריאת שם המקום "מסה ומריבה", ומלחמת עמלק שבעקבותיה בניית מזבח ששמו "ה' נסי" (י"ז, טו).

15. על קשר הנס והניסיון ראה: י' ליכט, הניסיון במקרא וביהדות של בית שני, ירושלים תשל"ג, עמ' 13-29; י' זקוביץ, על תפיסת הנס במקרא, תל אביב תשמ"ז, עמ' 86-87. על הקושי בקבלת עול תורה ומצוות בשלב כה מוקדם, עמדו רבים (בעיקר בנייתוח הגורמים לחטא העגל), ואכמ"ל. הדרך להר סיני היא ההזדמנות להיערך לקראת המאורע. לפיכך, על העם להוכיח אמונה בה' ויכולת עמידה במבחנים, מעבר לקיום של צווים מפורשים, שבהם כבר עמד בלקיחת הפסח ובשאלת הכלים.

16. צירוף קריעת ים סוף למסכת הניסיונות שבפרשת בשלח, יוצר מבנה של שני זוגות מקבילים: מרה - רפידים; ים סוף - מדבר סין. הקרבה בין הניסיון במרה לזה שברפידים גלויה ממבט ראשון, הן בנושא התלונות (מים), והן בלשוניתיהן. כעת ניתן לראות, שגם בין זוג הניסיונות המקדים אותן, בים סוף ובמדבר סין, יש קשרים לשוניים ותוכניים. הבולטים שבהם: הגעגועים למצרים (י"ד, יא-יב; ט"ז, ג) והתגלות כבוד ה' לעיני העם (י"ד, יט-כ, לא; ט"ז, י). נוכל לנצל דמיון זה ולהוסיף, שכמו שבמדבר סין הפתרון (קן) דרש מבני ישראל אקטיביות בציות להנחיות של משה (שלא כמו במרה וברפידים), כך גם בים סוף נדרשת השתתפות אקטיבית של

ג

להבהרת הציפיות מהעם בפרשת קריעת ים סוף, נלך בעקבות פירוש ר"י בן-נון (לעיל הערה 6), ונשלים את החסר בו לעניות דעתנו. את הפליאה על הולכת העם לעימות מול חיל פרעה, במקום הרחקתם ממפגש כזה - "פן ינחם העם בראתם מלחמה..." פתר ר"י בן-נון (בצדק), בהחלפת סימן השאלה בסימן קריאה:

לא בא הכתוב למנוע את המלחמה לחוס על ישראל ולמנוע את פחדם, ולא חשש אלוהים מפני המלחמה - לא מפני פלשתים, ולא מפני כנענים או עמלקים! להפך, אל המלחמה הוביל אותם, כדי שיצאו לעצמאות מלאה על הים, וייצאו לא רק מעבדותם הפיסית והמשפטית, אלא גם מתחושת עבדותם העמוקה, המפורשת: '...חדל ממנו ונעבדה את מצרים, כי טוב לנו עבד את מצרים ממדתנו במדבר' (י"ד, יב), ושחרור זה יבוא דווקא על ידי מלחמה - ה' ילחם לכם - ועל ידי ניצחון ישירה.

ובהתאם לכך פירש את פסוקי הפתיחה של הפרשה:

'פן ינחם העם בראתם מלחמה' - כל מלחמה שהיא, אם בכיבוש הארץ ואם בכל דור, 'ושבו מצרימה' - לבקש עזרה וחסות פרעה!
 'ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף' - כדי שפרעה ירדוף ותתרחש מלחמה על הים - 'וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים'...

אלא שכאן סתם ר"י בן-נון ולא פירש כיצד, ובעיקר על ידי מי, צריכה להתרחש המלחמה על הים כדי שיושג השחרור המיוחל, והעיקר חסר מן הספר.

לדעתנו, הן הפסוקים בפרשה, הן המסגרת הספרותית שלה והן השלבים השונים המרכיבים אותה, מצביעים על כך שישראל הם שהיו צריכים לנצל את חימושם ולהילחם בעצמם במצרים הרודפים אחריהם.¹⁷ היציאה מן השעבוד תוכל להגיע לתכליתה המלאה

העם בפתרון המצוקה, ורק לכאורה נשמעת מדברי משה דרישה לפסיביות (ועל כך נרחיב להלן).

הסבר אחר לסדר ומבנה הניסיונות בפרשה ראה: י' גרוסמן, 'המן וקרובן פסח', **עלון שבות** 153, תשנ"ט, עמ' 117-118. גם הסבר זה כולל את פרשת קריעת ים סוף בין הניסיונות, והוא אף יוצר הקבלה בינה לבין מלחמת עמלק. נקודה זו הולמת ומחזקת את הפתרון שנציע בהמשך.
 17. על חשיבותה ומדרגותיה של ההשתתפות האקטיבית במלחמה (גם כאשר הקב"ה נלחם לישראל), עמדו חז"ל במדרש: "ארבעה מלכים, מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הם, דוד ואסא יהושפט וחזקיהו. דוד אמר: 'ארדוף אויבי ואשיגם' וגו' (תהילים י"ח, לח), אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני עושה כן, שנאמר: 'ויכם דוד מהנשף עד הערב' (שמ"א ל', יז). עמד אסא ואמר: אין בי כוח להרוג, אלא אני רודף ואתה עושה. אמר הקדוש ברוך הוא: אני עושה כן, שנאמר: 'וירדפם אסא והעם אשר עמו וגו' כי נשברו לפני ה' (דה"ב י"ד, יב). עמד יהושפט ואמר: אין בי כוח לא להרוג ולא לרדוף, אלא הריני אומר שירה ואתה עושה. אמר ליה הקב"ה: אני עושה כן, שנאמר: 'ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים' (דה"ב כ', כב). עמד חזקיהו ואמר: אין בי כוח לא להרוג ולא לרדוף ולא לאמר שירה, אלא הריני ישן במיטתי ואתה עושה. אמר ליה הקב"ה: אני עושה כן, שנאמר: 'ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור' (מל"ב י"ט, לה)" (ילקוט

רק כאשר ישראל עצמם יעשו את המלחמה, וינתקו כמו ידיהם את חבל הטבור הקושר אותם למצרים. במעשה שכזה יומחש, יופנם ויושג שחרורם המלא, לא רק מן השעבוד הפיזי והמשפטי, אלא גם מתחושת השעבוד הנפשי. זו השותפות הפעילה הנדרשת מהם, וזהו המעשה המתבקש בניסיון זה.

הרמזים והראיות לפירושונו מצויים בגוף הפרשה, כפי שנוכיח להלן:

א. הציפייה למלחמה לפי הפסוקים:

1. **“וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים”** - פשט הפסוק מורה בבירור על הליכה לקראת מלחמה,¹⁸ וכן שמלחמה זו עתידה להתבצע על ידי בני ישראל עצמם, תוך שימוש בחימוש שאתו יצאו ממצרים. ועוד: מבנה פסוקי הפתיחה (יז-יח) מלמד, שעובדת חימושם של בני ישראל היא מרכזית בתכנית האלוהית:

פס' יז	פס' יח
ולא נחם אלהים	ויסב אלהים את העם
דרך ארץ פלשתים...	דרך המדבר ים סוף
פן ינחם העם בראתם מלחמה	וחמשים עלו בני ישראל
ושבו מצרימה.	מארץ מצרים.

התקבולת מוכיחה, ש“וחמשים עלו בני ישראל” הוא המענה הישיר לחשש “פן ינחם העם בראתם מלחמה”.

2. **“ובני ישראל יוצאים ביד רמה”** - מוכנותם הנפשית של ישראל למלחמה מתבטאת בתיאור זה, הבא לאחר תיאור הצבא המצרי הרודף (פס' ח), וכך הבינו כמעט כל המפרשים.¹⁹

שמעוני שמואל רמז קסג, ובדגש אחר באיכה רבה פתיחתא ל, מהד' בובער עמ' 32, ובמדרש תהילים מזמור עט א, מהד' בובער עמ' 358).

18. כל הפרשנים מפרשים פסוק זה בהקשר של מוכנות למלחמה, אלא שהם מרחיקים אותה למלחמת עמלק (רש"י), או למלחמת ארץ כנען (רשב"ם). רמב"ן מביא שני הסברים הפוכים לאזכור חימושם של בני ישראל בפסוק, אך שניהם מדברים על מוכנותם של ישראל לקראת מלחמה, אם מתוך חשש, ואם מתוך ביטחון וגבורה. וראה גם פירושי ראב"ע, ספורנו ואחרים.

19. תרגום ירושלמי מתרגם: “ובני ישראל נפקין בידא מרממא מתגברין על מצראי”, כדרשת המכילתא דרבי ישמעאל (מסכתא דויהי בשלח סוף פרשה א, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 90): “שהייתה ידן של ישראל רמה על מצרים”. באותה רוח, אם כי ביתר מתינות, תרגם אונקלוס “נפקין בריש גלי”, וגם דרשה זו מצויה במכילתא שם. גם המפרשים שאינם נוטים לפירוש הכולל שהצענו, מכירים בכך שלשון הכתוב כאן מדברת על זקיפות קומה של עם המוכן לקרב. אבן עזרא: “לא יצאו כדמות בורחים, והיה עמהם כל כלי המלחמה”. ספורנו: “היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם...”. בהמשך דבריו מסתייג ספורנו מן הסיכוי לנצח את פרעה וחילו, שאינו נראה ריאלי לדעתו (כדעת כל הפרשנים), אך גם הוא לא נמנע מלפרש את הפסוקים כפשוטם, המכוון לכך שישראל היו ערוכים למלחמה במצרים.

3. **חיל, שלישים, רכב ופרשים** - במקביל למוכנותם של ישראל למלחמה, חוזר הכתוב פעמים רבות על כך שמדובר בעימות צבאי כנגד החיל המצרי (פס' ד, ו-ז, ט, יז-יח, כג-כה, כו, כח, ופסוקים רבים בשירת הים). הדגשה זו מגדירה את טיבו של העימות שלתוכו מוכנסים בני ישראל.

4. **"אנוסה מפני ישראל"** - לאחר שאיבדו את יתרונם האיכותי - "ויסר את אפן מרכבתיו" (י"ד, כה), מעידים המצרים על עצמם שהם מצפים למכה של צבא ישראל: "אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים"²⁰.

ב. הצורך במלחמה לפי מסגרת הפרשה:

תכנית המלחמה שהצענו, מקשרת בין הבעיה שהוגדרה בראש הפרשה: "פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבו מצרימה", לבין המשכה. ניצחון במלחמה שכזו היה עשוי להקנות לישראל את הביטחון הנדרש לקראת המלחמות הצפויות בהמשך הדרך, ולמנוע את החשש שמא בראותם מלחמה אחר כך, "ושבו מצרימה". כך מהווה פרשת ים סוף המשך ישיר והולם לפתיחת פרשת בשלח.

ראייה לזיקה שבין פתיחת הפרשה לבין העימות שבהמשך, נמצאת באזכור המדבר והים בפתיחה, כמאפייני הדרך העקיפה שאליה הוסב העם היוצא ממצרים: "ויסב אליהם את העם דרך המדבר ים סוף..." (י"ג, יח); ובהמשך, כמאפייני המצוקה של ישראל, שמשכה את פרעה לעימות הצבאי: "נכחו תחנו על הים. ואמר פרעה... סגר עליהם המדבר" (י"ד, ב-ג).

'שירת הים', משלימה וסוגרת את המעגל סביב הנושא המלחמתי שבו פתחה הפרשה. אמנם השבח בשירה הוא ל"ה' איש מלחמה" (שהרי בסופו של דבר, בני ישראל לא נטלו לידיהם את היזמה כמתבקש), אך ניתן ללמוד ממנו גם על היעד העיקרי שהיה לפרשה - מלחמה במצרים²¹.

20. ייתכן גם להבין את דברי המצרים כרמז של הכתוב, הקורא לישראל לנצל את המהומה שהמם ה' את מצרים ולהוסיף עליה מכה משלהם. אך ישראל לא קלטו את הרמז, לא שמעו את הקריאה ולא השכילו לנצל את הסיטואציה לטובתם. המדרש הידוע על ארבע כיתות שנעשו ישראל על הים (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דויהי בשלח פרשה ב, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 96; ירושלמי תעניות פ"ב ה"ה, סה ע"ד; תרגום ירושלמי לפסוק יג ומקבילות נוספות), מחזק הבנה זו של הפסוקים. הוא רואה את האפשרות שישראל יעמדו למלחמה במצרים, במצב המיוחד שאליו נקלעו, כאפשרות סבירה, ואפילו מתבקשת. בין ארבע האלטרנטיבות שהעמיד המדרש בפי ארבע הכיתות שנעשו על הים, אחת היא התאבדות פיזית (ניפול לים); השנייה - התאבדות נפשית (נשוב למצרים), ונתרו שתיים שאינן סותרות זו את זו - תפילה ומלחמה, וכך אכן ראוי היה לישראל לנהוג.

21. השירה נושאת כבר את עיניה להמשך הדרך, שבה יידרשו ישראל שוב לעמוד במלחמה, הפעם מול ממלכות ארץ כנען. יודגש, שאין בשירה הבטחה שה' יילחם להם בעמי כנען, אלא רק שיובילים אל הארץ: "נחית בחסדך עם זו גאלת, נהלת בציון אל נוח קדשך" (ט"ו, יג), ושזכור

ג. ”ואכבדה בפרעה” - מהלך מסייע ולא מכה מכרעת:

הלשון ”ואכבדה” משמשת מילת מפתח בפרשה. שלוש פעמים מזכיר הכתוב פועל זה בהטיה דומה, כדי לרמוז למה שיעשה ה' לפרעה ולחילו:

ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' (פס' ד).

ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו (פס' יז).

וידעו מצרים כי אני ה' בהפְּכְדִי בפרעה ברכבו ובפרשיו (פס' יח).

נראה ש'הכבדת' הקב"ה על פרעה, מכוונת כנגד הכבדת לב פרעה המלווה את פרשת המכות לכל אורכה,²² וגם כנגד גזירת "תכבד העבדה על האנשים", שגזר פרעה בתגובתו הראשונה לדברי משה (ה', ט). המכה בים סוף סוגרת, אם כן, מעגל וחשבון ארוך עם פרעה, שהכביד את עולו והכביד את לבו על העם.²³ אלא ש'הכבדות' זו לא ידענו בדיוק מה טיבה, עד שבא התיאור של מכת ה' בפועל והבהיר:

ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבֶּדֶת (פס' כה).

והרי זה פלא: מכת ה' הכבדה, החוזרת ונזכרת שלוש פעמים לקראת העימות על הים, היא בסך הכול פגיעה ברכב המצרי והסרת אופן מרכבותיו.²⁴ לא מכת מחץ ניצחת יש כאן, אלא רק נטרול העדיפות הצבאית שהייתה למצרים על ישראל. אין זאת, אלא שמכה זו לא באה אלא על מנת להכין את הקרקע למכה העיקרית - מלחמתם של ישראל.

נפלאותיו יפיל את פחדו על כל העמים. ניצול המצב לניצחון וכיבוש הארץ מוטל שוב על העם, "עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קניית" (ט"ו, טז).

22. ראה מכת דם (ז', יד), צפרדע (ח', יא), ערוב (ח', כח), דבר (ט', ז), ברד (ט', לד), ובפתיח למכת ארבה (י', א; פתיח זה הוא הסיכום שלפני שלוש המכות האחרונות). על ייחודן של מכות אלה לעומת האחרות, שכתובה בהן לשון חיזוק לב, יש לדון במקום אחר.

23. וכך דרש ר' יהודה (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דויהי בשלח פרשה ה, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 109): "במדה שמדרו - בה מדד להם, דכתיב 'תכבד העבודה', לכך נאמר 'וינהגהו בכבדות'".

הכבדת העול על ישראל הייתה בלתי צפויה, ולא נזכרה בתכנית המפורטת שנאמרה למשה בסנה (ג', טז-כב). שם נאמר רק שפרעה יכביד את לבו ולא יסכים לשלח את העם. 'הכבדת העבודה על האנשים' סתרה את הציפיות שהיו מבשורת הגאולה שנאמרה קודם לכן, יצרה משבר אמון ביחסים שבין משה לישראל ואף הביאה את משה עצמו להתיימש משליחותו (ה', כב-ג). לפי זה ניתן לפרש, שסדרת המכות באה כנגד הכבדת הלב של פרעה, כפי שתוכנן מראש. ואילו המכה בים סוף היא תוספת הכבדה מיוחדת כנגד תוספת ההכבדה שהכביד פרעה את עולו, ולא רק את לבו.

24. אם כרשב"ם, שפירש שניסיונות החילוץ של המרכבות המסתובבות על מקומן, הם שגרמו להסרת האופנים של המצרים המבוהלים; ואם בדרך של נס גמור. ואפשר גם, שהמרכבות פשוט שקעו בבוץ של קרקעית ים סוף, שנותרה לחה ורכה, כשרה למעבר אדם (בני ישראל), אך לא לרכב המצרי הכבד, ואכמ"ל.

הפגיעה ברכב הפכה את היתרון המספרי של ישראל ליתרון מוחלט, ובכך הזמינה אותם להשתמש בכוחם ובנשקם מול מצרים.

לשונות נוספות בתיאור המכה בים סוף מחזקות הבנה זו:

הפועל **'ויהם'** המתאר את מכת ה' במצרים, בא ברוב הופעותיו במקרא במשמעות של מכה מסייעת, שבעקבותיה מצליחים ישראל, ביתר קלות, להכות באויב. כך למשל: "את אימתי אשלח לפניך **והמתי** את כל העם... ונתתי את כל איביך אליך ערף" (שמות כ"ג, כז); **"ויהמם** ה' לפני ישראל ויכם מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורן..." (יהושע י', י'); **"וירעם** ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני בני ישראל" (שמ"א ז', י').

דוגמה בולטת נוספת מצויה במלחמת סיסרא: **"ויהם** ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק... וברק רדף..." (שופטים ד', טו). קווי הדמיון של פרשתנו עם מלחמת ברק בסיסרא (שופטים ד'-ה') כוללים הרבה מעבר לכך. בשתי הפרשות מודגשת עדיפותו הצבאית של האויב, שמספר חייליו מועט ביחס לישראל, אך הוא בעל צבא רכב מאומן, ובשתיהן נוטרלה עדיפות זו בטביעה במים. הלשונות בשתי הפרשיות מרמזות על זיקה מכוונת ביניהן: בפסוק המצוטט לעיל נזכרים גם **"כל הרכב ו"המחנה"**, כבפרשתנו. קודם לכן מתואר: **"ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב ברזל ואת כל העם אשר אתו"** (יג, השווה לפס' ו-ז בפרשתנו), ובהמשך: **"וירד סיסרא... וינס ברגליו"** (שופטים ד', טו) לעומת **"ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל"** (שמות י"ד, כה), עד **"ש'לא נשאר עד אחד"** (שופטים ד', טז; שמות י"ד, כח), ועוד רבים.²⁵

לפנינו אפוא סיפור בבואה קלאסי,²⁶ שבו קווי הדמיון הלשוניים משלימים ומחדדים את הדמיון הענייני, כדי ללמוד מסיפור אחד על חברו, וכוונת הכתוב היא להעמידנו מתוך ההשוואה שבין הסיפורים בעיקר על ההבדל שביניהם, שבו טמון עיקר המסר: במלחמת ברק בסיסרא, ניצלו ישראל את המצב כהלכה, ולאחר שנוטרלה, בעזרת ה', עדיפות האויב, הם הכו את צבא סיסרא **"לפי חרב"**. השתקפות פרשת קריעת ים סוף

25. ניתן להוסיף גם השוואות בין לשונה של שירת דבורה ללשונה של שירת הים, כגון: **"תדרכי נפשי עז"** (שופטים ה', כא) - **"עזי וזמרת יה"** (שמות ט"ו, ב); **"הלא ימצאו יחלקו שלל"** (שופטים ה', ל) - **"ארדה אשיג אחלק שלל"** (שמות ט"ו, ט); **"אז ירד שריד לאדירים עם"** (שופטים ה', יג) - **"צללו כעופרת במים אדירים"** (שמות ט"ו, י), ועוד. על הקשר שבין הפרשיות עמדו חז"ל בכמה מקומות. עיין מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דשירה בשלח פרשה ב, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 123; ילקוט שמעוני שופטים רמז נג, ועוד.

26. המושג נטבע על ידי י' זקוביץ במאמרו **'סיפור בבואה** - ממד נוסף להערכת הדמויות בסיפור המקראי, **תרביץ** נד, תשמ"ה, עמ' 165-176, והורחב בספרו **מקראות בארץ המראות**, תל אביב תשנ"ה. בהקבלה שהבאנו כאן, סיפור הבבואה הוא רק 'תנא דמסייע' לניתוח הכללי של הפרשה שעסקנו בה, ואין אנו תולים דווקא בו את הבנת משמעותה של קריעת ים סוף. ניתן עדיין לטעון שספר שופטים רצה רק לשבח את הנס של מלחמת סיסרא על ידי הקבלתו לנס קריעת ים סוף, ותו לא.

בפרשת מלחמת סיסרא, באה אולי ללמד שכך היה אפשר וכך היה ראוי שיתרחש גם בים סוף.²⁷

ד

בחינת השלבים השונים בפרשה, שופכת אור נוסף על העימות שתוכנן מלכתחילה, ומבהירה את השינויים שחלו בתכנית על מנת לסייע לישראל לעמוד במשימה שנועדה להם.

כבר ציינו בפתיחה, שמהלך הפרשה מלא בהפתעות. נראה, שהמרכיב הבלתי צפוי המתגלה בכל אחד מהשלבים, מעיד על שינויים מהתכנית המקורית. הפתיחות של השלבים השונים בפרשה, מלמדות על עיקר מגמתו של כל אחד מהם:

המרדף (י"ד, א-י"ד)	קריעת הים (פס' טו-כה)	סגירת הים (פס' כו-לא)
וידבר ה' אל משה לאמר (א). דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים (טו). לפני בעל צפן נִכְחוּ תַחֲנוּ עַל הַיָּם (ב). ואמר פרעה לבני ישראל נִכְכִּים הם בארץ סגר עליהם המדבר (ג). וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' ויעשו כן (ד).	ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (טז). ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו (יז). וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו (יח).	ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו (כו).

מהשוואת הפסוקים בולט במיוחד, שהשלב השני חוזר כמעט במדויק על התכנית והתכלית המוגדרים בשלב הראשון. כך הוא גם בתיאור ביצוע התכנית, כשנשווה את פסוק ט לפסוקים כב-כג. השלב השלישי שונה בתכלית, ונראה כמעט כאפילוג הבא לאחר עיקר המעשה.

27. ייתכן עוד שספר שופטים רוצה לומר, שמלחמת דבורה וברק מתקנת במידה מסוימת את הכישלון של ישראל בים סוף. גם שירת דבורה מסייעת להבנה זו, כשהיא משבחת את השתתפות השבטים במלחמה, לעומת שירת הים שבה "ה' איש מלחמה" לבדו, ולכך כיוונו מסדרי ההפטרות לדעת י' יעקובסון, **חזון המקרא**, תל אביב תשי"ז, עמ' 169-170.

כל אחד מן השלבים פותח בציווי ה' אל משה, המודיע על המהלך העיקרי העומד להתבצע. אך בעוד שהציווי הראשון מופנה אל בני ישראל בלבד, הרי שהציווי השני כולל גם את משה, ואילו הציווי השלישי מופנה רק כלפי משה, ואינו מתייחס כלל אל בני ישראל. מסתבר, שגם השינוי שנמעני הציוויים הוא חלק מהשינויים בתכנית המקורית, שבהם עוברת היזמה מידי ישראל לידיו של משה. כעת, נוכל להציע את פתרון המהלך המורכב והמפתיע של פרשת קריעת ים סוף, וללמוד על תפקידו ומשמעותו של כל שלב בפרשה:

השלב הראשון - המרדף, הוא עיקרה של תכנית המלחמה שעליה הצבענו. הוא מציב את הדרישה-הצפייה העקרונית מעם ישראל שיאזור כוח ויבטח בעזרת ה' (שכבר הראה להם את כוחו והשגחתו), ויעמוד על נפשו עם כלי המלחמה שבהם הוא חמוש, מול פרעה וחילו הרודפים אחריהם.

היות שמדובר ב**בניסיון**, דרישה זו אינה נאמרת בפירוש, אלא עולה מתוך הסיטואציה, ונרמזת מן הפסוקים וממבנה הפרשה כפי שביארנו לעיל בפירוט.

יראתם ותלונתם של ישראל - "המבלי אין קברים במצרים", היא ללא ספק תקלה בתכנית. היא מגלה שהעם אינו מוכן עדיין לעימות הנדרש, מפני שיראתו מ'המצרים הרודפים'²⁸ גדולה יותר מביטחונו בעזרת ה' שיעמוד לימינו בעימות זה.

השלב השני - קריעת הים, הוא מעין תכנית חלופית, המחזירה את בני ישראל שנית אל הניסיון שבו כשלו בשלב הראשון, אלא שהפעם נעשית ההעמדה בניסיון בתנאים משופרים ונוחים הרבה יותר. קריעת הים לפניהם, נסיעת עמוד הענן לחצוץ בינם לבין מחנה מצרים, ובעיקר המכה שהסירה את אופן מרכבות מצרים והפכה אותם המומים ונבהלים, החזירה את בני ישראל אל תמונת המצב של 'המצרים המוכים', המוכרת להם מפרשת המכות. כעת, ניתן לצפות מהם ביתר שאת שיעמדו בניסיון, שקודם לכן נראה קשה מנשוא, ועתה הוא נראה סביר ואפשרי יותר.²⁹

28. כבר העמידה מורתנו נחמה ליבוביץ (עיונים חדשים בספר שמות, ירושלים תשל"ט, עמ' 181), על החזרה המרובה על השם 'מצרים' בדברי העם (חמש פעמים), ממנה ניכר עד כמה קשה עליהם הניתוק מן הדפוסים של בית העבדים שבו גדלו. נוסף, שחזרה זו באה ללמדנו כמה גדול פחדם מן ה'מצריות' התקיפה' המשתקפת בחיל הרודף אחריהם, שהרי זהו עוד הבדל מהותי בין עימות זה לבין כל אלה שקדמו לו במצרים. שם היו המצרים מוכים ונכנעים לפני ישראל, אך עתה נראה היה לישראל, שמצרים חזרו לכוחם הראשון, שהרי הם רודפים בחיל וברכב כפי שהיו לפני המכות, ועם 'מצריות' שכזו (שרו של מצרים), אין לישראל די ביטחון כדי להתמודד.

29. 'ההזדמנות השנייה' כתופעה חוזרת בתנ"ך ראויה לעיון בפני עצמו, ואכמ"ל. לפי שעה נציין רק את שתי מלחמות העי בספר יהושע ואת שלוש מלחמות שבטי ישראל שבט בנימין בפרשת פילגש בגבעה, המדגימות את התופעה ואת האפשרות לתקן את הכישלון שהיה בפעם הראשונה.

פרטי התכנית חוזרים, כאמור, כמעט באותן מילים על עיקרי התכנית הראשונה, שהרי זו לא השתנתה, אלא רק נוספו לה גורמים מסייעים המדגישים את מעורבות ה' במהלך ומציגים את המצרים בחולשתם, כדי לעודד את ישראל ליטול את היזמה המתבקשת מהם.

אולם, גם בתנאים אלה לא היו בני ישראל מוכנים עדיין לציפיות שנתלו בהם. הם מסתפקים בהצלחתם, ואינם רואים את הצורך בניצול המצב כדי להוסיף ולהכות ברודפיהם ההמומים.

בשלב האחרון - סגירת הים, עוברת פרשת ים סוף תפנית מהותית ועקרונית יותר. נזנחות הציפיות להשתתפותם האקטיבית של ישראל במלחמה עם מצרים, והם הופכים בעיקר לצופים מן הצד. גם כך, תתחזק אמונתם בה' ובמשה עבדו, אולם המכה שהייתה אמורה להיות שינוי מהותי במהלך הגאולה של ישראל ממצרים, הפכה לעוד אחת מן המכות (אמנם מיוחדת, עצומה ומרשימה), שבהן הכה ה' את מצרים. מכה זו השיגה אמנם הכרה עמוקה ומשמעותית של השגחת ה' וגדולתו בעיני ישראל ובעיני כל עמי הסביבה, אך היא לא השיגה את התכלית העיקרית - להוציא מלבם של ישראל את תחושת העבדות וההכנעה שהייתה להם כלפי מצרים, ולהחדיר בהם אמונה בכוחם לעמוד ולהילחם באויביהם תוך ביטחון בעזרת ה'.

מהלכה של פרשת קריעת ים סוף, מציג, אם כן, את התמונה הבאה:

- א. **המטרה** - להביא את עם ישראל לביטחון בכוחו, ולניתוק מוחלט מהחסות המצרית.
- ב. **התכנית** - יצירת עימות צבאי כפוי, שבו יאלצו בני ישראל להילחם במצרים ויצליחו להכות אותם.
- ג. **כישלון התכנית** - זעקת בני ישראל “טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר”, העידה שפחדם ממצרים עדיין בתוקפו, למרות כל האותות והמופתים שראו במצרים.
- ד. **התכנית החלופית** - הנסים הגלויים שעשה ה' לישראל על הים, באו כדי לחזק את לבם ולסייע בידם להילחם בכל זאת במצרים. אך העם לא ניצל גם את ההזדמנות השנייה שניתנה לו.
- ה. **שינוי התכנית** - ה' נלחם לבדו במצרים, 'למען שמו' ולמען יראו ישראל את הישועה וילמדו לקח לקראת הניסיונות הבאים.

ענה מתבררות השאלות שהעלנו בתחילת דברינו כמין חומר:

- א. ההליכה “דרך המדבר ים סוף” אכן כוונה להובילם אל המלחמה, והיא היא שהייתה אמורה להיות התשובה לחשש “פן ינחם העם בראתם מלחמה ושבנו מצרימה”.
- ב. קריעת ים סוף לא הייתה אמורה להיות מכה נוספת של ה' במצרים, אלא מכה צבאית של בני ישראל ה'חמושים' באדוניהם לשעבר.

ג. לו היו ישראל מצליחים לעמוד בניסיון ולהתייצב מול מצרים הרודפים אחריהם, הייתה הבטחת משה "לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" מתקיימת כלשונה.

* * *

למרות שהעם נכשל בניסיון שתיארנו, הוא זכה בכל זאת לראות בישועת ה' ובמפלת אויביו, וללמוד מספר לקחים חשובים להמשך דרכו כעם חופשי: הוא למד לדעת שה' יעמוד לימינו להצילו בכל עת צרה וצוקה; הוא למד גם לדעת שהקב"ה מעמיד אותו בניסיונות בכל עת ובכל שעה (הן בתחילת דרכו והן כאשר הוא באמצעו של תהליך גאולה). כמו כן, למד העם שעליו להיות ער ומוכן תמיד למה שיידרש ממנו לעשות בכוחות עצמו, שכן למרות שההשגחה מלווה ומדריכה אותו בכל צעדיו, עליו לקחת חלק ולהיות שותף פעיל במתרחש סביבו. העם והאדם עומדים לפני ה' תמיד כמתנסיים, והם נדרשים להתמודד על פי הבנתם ומדרגתם עם מצבים אנושיים ולאומיים שאינם חד-משמעיים, ולא רק עם ציוויים מוחלטים.

ה

השלמות והבהרות

הבנת פרשת קריעת ים סוף בדרך שהצענו, זוקקת עוד מספר הבהרות. להלן נדון בשלושה קשיים העולים בעקבות הצעתנו, ואגב כך נשלים עוד פרטים המסייעים להבנת הפרשה.

א. הקושי הפסיכולוגי

האם ניתן לצפות מבני ישראל להילחם במצרים? הערכה שלילית מוחלטת לגבי יכולתם של ישראל לעשות זאת מעלה במפורש ראב"ע (פס' יג):

יש לתמוה, איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם, ולמה לא יילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להילחם עם אדוניו, והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה.

כעין זה נמצא גם בדברי הרמב"ם:

שאינן בטבע האדם שייגדל על מלאכת עבדות בחומר ובלבנים והדומה להם, ואחר כך ירחץ ידיו לשעתו מלכלוכם ויילחם עם ילידי הענק פתאום... (מורה הנבוכים ח"ג ל"ב).

ניתוח פסיכולוגי זה התקבל על דעת רוב הפרשנים.³⁰ עם זאת, יש לתת את הדעת לכך, שבמהלך סיפור היציאה ממצרים מתרחש גם תהליך פסיכולוגי הפוך, שתכליתו להתגבר

30. ראה: ג' ליבוביץ (לעיל, הערה 28), עמ' 178-182.

על החולשה הטבעית. עיון נוסף בפרשיות שקדמו לפרשתנו, מלמד שלב אחר שלב, כיצד עבר עם ישראל הכנה לקראת העימות על הים, וכיצד חוללו אירועי השנה האחרונה מהפך בתודעה העצמית של העם, ואף דרשו ממנו להפגין בהדרגה יכולת עמידה מול המצרים.

נמנה את השלבים לפי סדר התרחשותם:

א. סדרת המכות חשפה את המצרים בחולשתם ועליבותם. במהלך התקופה שלפני יציאת מצרים, לא 'אדונים' היו המצרים לישראל, אלא עם מוכה ומושפל, הנכנע בהדרגה לעליונותו של אלוהי ישראל.

ב. ההפליה במכות הוסיפה נדבך משמעותי לתחושת העליונות הישראלית מול הנחיתות המצרית.³¹

ג. במכת בכורות נדרשו בני ישראל לראשונה, להעזי פנים כנגד המצרים. הם נצטוו ולקחו "איש שה לבית אבות" ושחטו "את תועבת מצרים לעיניהם" ללא פחד (וללא תגובה מצרית). מעשה זה מוכיח, שאכן חל תהליך של השתחררות פסיכולוגית מאימת המצרים במהלך המכות, והוא מוסיף עוד נדבך לחיזוק ביטחונם של ישראל בכוחם מול מצרים.

ד. הציווי על שאילת הכלים מן המצרים (שבוצע במלואו בפרק י"ב, לה-לו), משמש, מלבד קיום ההבטחה לאברהם: "ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית ט"ו, יד), גם תרגול הכרחי בהכשרת ישראל לקראת העימות עם מצרים על הים. בציווי זה נדרש העם לראשונה לעמוד פנים אל פנים מול אדוניהם לשעבר, לנצל את חולשתם ולקחת מהם את רכושם - "וינצלו את מצרים".

ה. יציאתם 'חמושים' מהווה שלב נוסף לקראת העימות על הים, שהרי מעתה לא רק רוחם מחוזקת, אלא גם ציודם מוכן והולם את היעד שאליהם הם הולכים. עדות הכתוב - "ובני ישראל יצאים ביד רמה", מלמדת שהם מוכנים למלחמה ממש, ומאמינים בכוחם לעמוד מול מצרים.

בנוסף להכנה ההדרגתית שהחלה כבר במצרים, נוספו ב'דרך המדבר' עוד פרטים, המעידים על הכוונה לחזק את רוחו של העם העומד לקראת העימות הקשה מול משעבדיו בעבר הלא רחוק:

31. חז"ל הבליטו עניין זה, בתארום מפגשים נלעגים בין הישראלים למצרים במהלך המכות. ראה למשל: שמות רבה פרשה ט, מהד' שנאן עמ' 218: "המצרי וישראל בבית אחת והגיגיית מלאה מים, ומצרי הולך למלאת את הקיתון ממנה, מוציאה מלאה דם וישראל שותה מים. אמר לו: תן לי מעט מים בידך, נוטל לו ונעשין דם. אמר לו נשתה אני ואתה בקערה אחת...". ומעין זה במכת דבר: שמות רבה יא ד, מהד' שנאן עמ' 240-241; ובמכת חושך: שם יד ג, מהד' שנאן עמ' 264; ועוד.

1. עמוד האש והענן ההולכים לפניהם "לנחתם הדרך", מזכירים להם ש"ה' הולך לפניהם" ונמצא אתם גם במדבר.³²
2. הציווי לבני ישראל לשוב ולחנות לפני פי החירות, הוא לכאורה מיותר, שהרי עמוד האש והענן מנחים את דרכם, ולא היו צריכים אלא ללכת אחריהם. בעל אור החיים משיב לקושיה זו בפירושו לפסוק א:

לזה צווה ה' שישבו ויחנו ויעשו מעשה המוכן לרדוף פרעה אחריהם ודבר זה ירגישם ויעשה בהם רושם כי הם העושים הכנה... ובוזה לא יפחד לבם ובבואו יגל יעקב וישמח ישראל כי יחזה נקם באויבו...³³

ציווי זה בא, אם כן, לגלות לישראל את תכנית ההטעיה מראש, כדי שיוכלו להתכונן נפשית (ולדעתנו גם צבאית) לקראת המרדף המצרי שיבוא בעקבותיהם.

מעתה, אין זה נראה כה רחוק ובלתי סביר להעמיד (שוב) את ישראל בעימות מול מצרים, ואפילו אם מדובר בעימות צבאי. אמנם העדיפות הצבאית של מצרים קיימת עדיין, וכמוה גם הרתיעה הפסיכולוגית שצוינה על ידי ראב"ע ורמב"ם, אולם האירועים והניסיונות שעברו ישראל בתקופה האחרונה, יכולים בהחלט לנטוע בהם ביטחון, שבעזרת ה' גם בעימות הזה עם מצרים, ידם תהיה על העליונה.³⁴

ב. הקושי הפרשני

כבר הוכחנו לעיל שדברי ה': "ואכבדה בפרעה ובכל חילו... וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו" (י"ד, יז-יח), מדברים רק על עזרת ה' לישראל, ולא על

32. אין זה מובן מאליו! התפיסה האלילית הרווחת (שגם בני ישראל הושפעו ממנה), ראתה את כוחם של האלים כמוגבל לאזורי השליטה שלהם בלבד (ראה: י' קויפמן, **תולדות האמונה הישראלית**, כרך ראשון, ספר שלישי, תל אביב תשי"ד, עמ' 589-590). העם היוצא ממצרים עלול היה לחשוב, שהשגחת ה' שאותה ראו במצרים לא תמשיך במדבר, שהוא מחוץ לטריטוריה שבה הוכח כוחו של ה'. ייתכן, שתפיסה זו סייעה גם לחיזוק לבם של פרעה ומצרים (שהתאוששו די מהר, לאחר הכניעה המוחלטת במכת בכורות). הוכחת שלטונו של ה' גם מחוץ למצרים היא עצמה סיבה חשובה ביותר (ואולי אף מספקת) ליצירת העימות והמכה על ים סוף, אך לדעתנו, כאמור, אין להסתפק במטרה זו בלבד.

33. בהמשך דבריו שם (י"ד, א, ד"ה דבר וגו'), מציין **אור החיים** שהתכנית לא התנהלה כמתוכנן, ומדגיש, שלמרות זאת יש חשיבות בהצגתה: "ותמצא שאעפ"כ לא הועיל בהחלט, וצא ולמד מה שאמרו בראותו (את שרו של מצרים נוסע אחריהם) ומזה תקיש מה היו עושים זולת החזרה, והבן".

34. אין להתייחס בביטול גם לגבי היכולת הצבאית של העם, כמוכח ממלחמת עמלק שהתרחשה בסמיכות זמן, ונוהלה בהצלחה על ידי משה ויהושע. במלחמה זו פועל משה לראשונה ללא ציווי מוקדם. ההתערבות האלוהית המסייעת, מורגשת, כמובן, רק בזמן שישאל מכוונים את לבם לאביהם שבשמים, אך הניצחון במלחמה רשום על שם מנהיג הלוחמים - יהושע: "ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב" (שמות י"ז, יד-טז).

מלחמה שכולה לה'. אבל מדברי משה לעם: ”התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום... ה' ילחם לכם ואתם תחַרְשׁוּן” (פס' יג-יד), משתמע לכאורה שה' יילחם לבדו במצרים וישראל רק יצפו מן הצד! ?
עיון מדוקדק בלשון הכתוב מלמד על ההפך הגמור:

א. השורש יצ”ב/”התיצבו” הוא בעל משמעות אקטיבית במקרא,³⁵ ובא אף בהקשר של לחימה ממש: ”ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע ה' תשועה גדולה” (דה”א י”א, יד).

ב. גם הפועל 'וראו' שבפסוק אינו ממצט את האקטיביות הנדרשת לפי פירושו, אלא רק מלמד, שזו צריכה לבוא לאחר ראיית עזרת ה'. כך בדיוק משמש צירוף זה בדברי הנביא לקראת מלחמת יהושפט בבני עמון ובבני מואב: ”לא לכם להלחם בזאת, התיצבו עמדו וראו את ישועת ה' עמכם” (דה”ב כ', יז), וסוף הפסוק מעיד על השתתפותם הפעילה של ישראל במלחמה: ”מחר צאו לפניהם וה' עמכם.”³⁶

ג. ההכרזה ”ה' ילחם לכם”, שקבעה את עיקר הרושם הפסיבי מדברי משה, משמעה בלשון המקרא: ה' יהיה לכם לעזר במלחמה. כך העיר על אתר ראב”ע בשם המדקדק ר' משה הכהן. ואמנם, כך משמש ביטוי זה במקרים רבים, שבהם מדובר בבירור על מלחמה שנעשתה בידי ישראל, כגון:

עיניך הראת את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה... כי ה' אלהיכם הוא
הנלחם לכם
(דברים ג', כא-כב).
ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי ה' אלהי ישראל נלחם
לישראל
(יהושע י', מב).
איש אחד מכם ירָדף אָלֶף כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם...
(יהושע כ”ג, י).

מכאן, שדברי משה לא רק שאינם מכוונים למנוע את ישראל ממלחמה, אלא שיש בהם רמז ברור לתפקיד הצבאי המוטל עליהם, וכוונתם לעודד אותם לקראת המשימה, באשר עזרת ה' מובטחת להם. לכל היותר ניתן לראות בדבריו קריאה להמתנה לפעולת ה', שתיתן את האות למהלך שבו ישתתפו בני ישראל בעצמם בהכאת מצרים.

35. ראה למשל: שמות ד', טו; במדבר כ”ב, כג; דברים ד', כד; ט', ב; תהילים צ”ד, טז; משלי כ”ב, כט, ורבים כן.

36. לשונות נוספות בפרשה זו מעידות על זיקתה המכוונת לפרשתנו (כפי שהעיר שם בעל דעת מקרא, ועיין שם בפרק כולו), כולל האמירה המפורשת: ”לא לכם המלחמה כי לאלהים” (פס' טו), למרות שתיאור הקרב כולל בבירור השתתפות (סמלית אמנם) של צבא ישראל.

ד. הביטוי המופיע בהמשך הפסוק: "ואתם תחרישון", אין לו עניין כלל עם הימנעות ממלחמה, ולפי לשונו הוא מופנה להשתקת תלונתם של ישראל, כפי שפירשו חלק מהפרשנים.³⁷

ג. הקושי הרעיוני

האם אפשר לפרש את 'קריעת ים סוף' ככישלון? אווירת ההצלחה ותחושת הניצחון העולים מפסוקי הסיום של הפרשה, אינם הולמים, לכאורה, את הכיוון שעליו מצביע פירושו: "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים... וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (י"ד, ל-לא). הרגשת השמחה והתרוממות הרוח המובעות בשירת הים, ומתוארות גם ביציאת הנשים אחרי מרים "בתִּפְּים ובמחלת", מלמדות שתחושת העם לאחר קריעת ים סוף אינה של כישלון, אלא של הצלה, הצלחה ושמחה. כיצד נוכל אפוא לטעון, שהפרשה מתארת את כישלונם של בני ישראל שלא עמדו באתגר המלחמה במצרים?

אכן, אין מקום לחלוק על הרושם החיובי העולה מן הפרשה, אבל יש לחלק בין תוצאותיה השונות: ישראל אכן ניצלו מיד הרודף המצרי, ראו "את מצרים מת על שפת הים", והכירו בתשועה שעשה להם ה'. הנס של קריעת ים סוף והמפלה שנחל הצבא המצרי החזק, הוציאו עד למרחוק את שם ה' אלוהי ישראל. על כך בוודאי ראוי להודות, לשבח ולשמחה.

אך כל זה אינו מבטל את האכזבה מכך שישראל לא נטלו חלק מעשי בהכאת הצבא המצרי על ים סוף. עובדת הכישלון וגודלו מתבררים בעיקר בהמשך הפרשה והספר, כאשר הזיקה הנפשית והגעגועים של ישראל לחסות המצרית ממשיכים ומתגברים.

חולשת הרוח שפקדה את העם ברגע הקריטי, מנעה ממנו לחולל את השינוי המיוחל ולהכרית כמו ידי את 'הקשר המצרי' המעיק, שימשיך בשל כך ללוות אותו לאורך הדורות.³⁸ מכאן, שהמטרה של יציאת מצרים לא הושגה בשלמותה. ישראל יצאו ממצרים, אך ה'מצריות' לא יצאה מישראל.

יש להבחין אפוא בין התוצאות השונות של פרשת קריעת ים סוף: "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים" יש כאן, 'ראתה שפחה על הים' יש כאן, "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" יש כאן, שירה של שבח והודאה ותפילה לעתיד לבוא יש כאן, "נמגו כל יושבי כנען" יש כאן, אך ניתוק סופי ומוחלט של הזיקה למצרים ול'עבדות' אין כאן. לא נחתך עדיין חבל הטבור הקושר את העם לכור ההיתוך שבו נוצר, ולכן נותרה יציאת מצרים יציאה מן השעבוד הפיזי והמשפטי בלבד, ולא יציאה מן השעבוד הנפשי. בשל כך, עוד זקוקים אנו לנבואת ירמיהו:

37. ראה כבר בתרגום אונקלוס, וכן פירשו ראב"ע, בעל הטורים וחזקוני.

38. ראה אוסף המקורות אצל ר"י בן-נון (לעיל, הערה 6), עמ' 28-30.

”וימרו על ים בים סוף” - התכנית שלא התממשה

לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים. כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה והשבתיים על אדמתם אשר נתתי לאבותם (ט"ז, יד-טו).